

## INTERVJU SA MEMEDALJIJEM GRADINOM

Priština | Datum: 24. juli 2019.

Trajanje: 86 minuta

### Prisutni:

1. Memedalji Gradina (Sagovornik)
2. Anita Susuri (Vodila intervju)
3. Besarta Breznica (Kamera)

*Simboli u transkripciji, neverbalna komunikacija:*

*() – emocionalna komunikacija*

*{ } – sagovornik objašnjava nešto gestovima.*

*Druga pravila transkripcije:*

*[ ] - dodatak tekstu kako bi se pomoglo razumevanje*

*Fusnote su dodaci koji pružaju informacije o mestima, imenima ili izrazima.*

## Prvi Deo

**Anita Susuri:** Kakve uspomene imate iz detinjstva?

**Memedalji Gradina:** Prvo ću se predstaviti, ja sam Memedalji Gradina, stanovnik Janjeva. Živim u Janjevu od malih nogu, od moje šeste godine, do 11. godine. Zatim sam otišao u Francusku sa svojom porodicom. Vratio sam se na Kosovo '68, dakle u Janjevo. Janjevo, kao što sam rekao, je nekada bilo mali Pariz, tako smo ga zvali. Janjevo je bilo poznato po svojoj kobasici.

Samo zbog te kobasice dolazili bi iz raznih krajeva Kosova i van Kosova. Po tome je Janjevo bilo poznato, po toj kobasici koje se ovde pravila, Hrvati su je pravili, naravno. Janjevo je tada imalo 7.500 građana, ukupno 7.500 građana, Albanaca, Hrvata, Roma, Bosanaca, Turaka.

U Janjevu nije bilo Srba, nema ih ni do danas. Janjevo, kako ga se sećam, kao što sam rekao, mali Pariz, sećam se kada sam izlazio kao dete od sedam godina, u centru Janjeva, Hrvati su kupovali namirnice i nosio sam njihove torbe, tako bih zaradio novac za jedan dan. Dakle, koliko je Janjevo bilo moćno tada, tih godina, pa od '75 ili tako nešto, Janjevo...

**Anita Susuri:** Da li se sećate grada?

**Memedalji Gradina:** Ovaj grad se uopšte nije promenio, samo je uništen, uništen je... Možda ste prošetali po Janjevu, videli ste kako je puno kuća uništeno jer su Hrvati otišli. Ne nakon rata, oni su otišli pre rata. Pa, onda je rat pogoršao stvari, ali pre rata, bilo je osam ili devet kafića u Janjevu.

Sećam se kad sam izlazio da zarađujem, išao bih u kafiće, tokom leta, nije bilo mesta za sedenje. Nije bilo slobodnih stolica. Ali mali... onda je počelo sa blokadama, ne želim čak ni da mu spomenem ime jer je ostavio ožiljak na našim srcima. Kada je on [Šešelj]<sup>1</sup> došao u Janjevo, tada su Hrvati počeli da odlaze i od tada Janjevo počinje da bleđi.

---

<sup>1</sup> Vojislav Šešelj (1954-) je osnivač nacionalističke Srpske radikalne stranke. 2003. godine predao se Međunarodnom krivičnom sudu za bivšu Jugoslaviju (MKSJ), gde je optužen za ratne zločine i zločine protiv čovečnosti. 2016. godine oslobođen je optužbi za zločine.

**Anita Susuri:** Šešelj, zar ne?

**Memedalji Gradina:** Da, Šešelj, tada je Janjevo počelo da bleđi.

**Anita Susuri:** Hajde da se vratimo na period kada ste bili mali, šta je radila vaša porodica? Šta je radio vaš otac?

**Memedalji Gradina:** Moj otac je radio za Hrvate, nije bilo državnih poslova, zapravo, nekada je postojala fabrika, fabrika Metalac, ali da bi radio tamo, morao si nekoga da poznaješ. Kao i danas, ništa se nije promenilo. Tada je moj otac radio za Hrvate, sa tim mašinama koje su koristili za proizvodnju dečijih igračaka i plastike uglavnom.

Moja majka je radila u mesari, pravila je janjevačke kobasice koje sam pomenuo. Tako su nas izdržavali, jer nas je bilo dvojica braće i tri sestre. Tada smo bili mali, ali nas je bilo sedmoro članova porodice, moji deda i ujaci, svi smo živeli u istoj kući. Kuća je dole. Dakle, u dve sobe je živelo 27 ljudi. Ali polako je došlo vreme... Moj otac je prvo sam otišao u Francusku.

Počeli smo sa školom ovde. Išao sam u školu, i moja sestra, ostali su bili premladi. Ali život je bio mnogo bolji nego sada. Šta god smo zaradili, ono što smo jeli bilo je ukusnije nego sada. Na primer, zato što sada ljudi više nemaju snagu volje da žive. Tada, kao deca, jedanaest, dvanaest godina, deca, desetogodišnjaci, nismo marili ni za šta osim da imamo malo novca i da idemo u školu i učimo. Sada, ako pitate mlade, oni nemaju snagu volje da žive ili rade. Tada kada bi jedan čovek radio, 25 ljudi bi moglo da jede od te plate. Dok sada, i da radi 25 ljudi, od toga ne može da jede ni deset ljudi.

**Anita Susuri:** Spomenuli ste da je vaš otac radio u radionici za Hrvate?

**Memedalji Gradina:** Da, u radionici.

**Anita Susuri:** Možete li nam reći, na primer, kakve su bile te radionice? Koji hrvatski domovi su imali te radionice? Ko je tamo radio? Da li su radili sami za sebe ili su imali radnike?

**Memedalji Gradina:** Manjina Hrvata nije imala mašine za proizvodnju, ali ih je većina imala. Većina kuća ih je imala, i naravno, imali su zaposlene iz romskih kuća, ljude koji su radili za njih. I bilo su tri-četiri kuće ljudi koji su radili u Metalcu. Ali većina Roma je radila za njih.

Vidite, imali smo mnogo koristi od našeg odnosa sa Hrvatima jer mi... I danas su ovde dve porodice, ne znam koliko romskih kuća radi za njih. I sam sam radio za njih, ali sam napustio posao. Međutim, ranije, pre nego što je većina hrvatskih kuća imala mašine, imale su radionice, ali radionice su bile u njihovim kućama, u kući. Na primer, deo kuće je bila radionica i tu su spavali i živeli. Tako su uspeli da daju platu radniku, i oni su radili i proizvodili.

Onda u jednom trenutku, u jednom trenutku, kada je moj otac počeo da gradi ovu kuću, tada mu je pozajmljen veliki novac od svog gazde, vlasnika, kako da kažem, uzeo je kredit da počne da gradi ovu kuću gde smo mi sada. Onda smo morali da počnemo da radimo za njega, deca, majka, svi mi. Onda je doneo, sada u ovoj prostoriji u kojoj se trenutno nalazimo, postojala je radionica.

Imali smo ovde dve mašine, male, sa kojima smo radili. Međutim, stariji su radili sa mašinama, mlađi su slagali njihove komade. Napravili smo ove dodatke za kosu, one, ne znam kako se zovu, ti si mlada, mislim da ih nisi videla, bile su kao osmice, imale su štap kojim si vezivao kosu.

Mi smo ih pravili, pravili smo te lutke za decu, igračke, klik klak, takve stvari... Takve stvari. Podelili bismo posao, onda bismo to spojili, klik klak. Ovde u našoj kući, sastavili smo ih, napravili smo ih. Mi smo ih ovde sastavili i poslali u kutije onom vlasniku tamo, tako smo malo zaradili i otplatili kredit. Naravno, moj otac je morao da se zaduži da bi počeo da gradi kuću.

**Anita Susuri:** Koliko godina ste imali tada?

**Memedalji Gradina:** Šta?

**Anita Susuri:** Koliko godina ste imali kada ste radili tamo?

**Memedalji Gradina:** Imao sam sedam godina. Imao sam sedam godina, ali ipak, moji stričevi su bili jako bliski, kako da kažem, pomagali su jedni drugima... i tada, ipak, bili smo zajedno, živeli smo u istoj kući. Ta kuća je tamo dole, niko nije tamo. Tako da su pomagali, moji stričevi, moji rođaci, malo smo radili, bilo smo kao desetero radnika koji su radili i zarađivali. Zarađivali smo dovoljno novca.

**Anita Susuri:** Da li ste radili samo sa plastikom ili i sa metalom?

**Memedalji Gradina:** Radili smo i sa metalom, pravili smo dodatke za kosu, onda bismo pravili šnale. Radili smo i sa metalom, ali uglavnom sa plastikom. Uglavnom sa plastikom.

**Anita Susuri:** Rekli ste da je vaša majka radila u mesari...

**Memedalji Gradina:** Da, u mesari.

**Anita Susuri:** Rekli ste nam da je Janjevo bilo poznato po svom mesu, kobasici. Da li se sećate tih mesara? Gde su bile? Ko su bili vlasnici?

**Memedalji Gradina:** Hrvati, onaj ko je imao tu radnju je takođe bio Hrvat. Prodavao je i meso i kobasice koje bi pekao u centru, imao je roštilj i sve to. Njegova radionica je bila tamo dole. Znam jer sam išao tamo kada sam bio gladan, da vam pravo kažem, otišao bih tamo gde mi je majka radila. Gledao sam je dok je sušila kobasice, pre nego što se osuše, rekla bi... davala bi mi da jedem.

Naravno, tada je bilo više siromaštva, ali to je bilo slatko siromaštvo, dok je sada prilično dosadno siromaštvo. Ovde u Janjevu, u ovom trenutku, vratiću se na to. Do danas, da odemo... U ovom trenutku ima tri-četiri romske porodice koje dobro žive.

Sad, vidite, dobar život, šta znači dobar život? Dobar život, za mene, moja žena radi, ja ne radim, ali ona radi *alhamdulillah* [slava Bogu]! Ima ljudi koji ni to nemaju. Moja majka dobija 90 evra od svoje penzije, ona ima to, moja žena je nastavnica, ona je nastavnica ovde u Janjevu, *alhamdulillah* [slava Bogu], to je dobro.

**Anita Susuri:** Kako je tada bilo romskoj zajednici, kada ste bili dete, kakav je tad bio život?

**Memedalji Gradina:** Vidite, Janjevo u to vreme, kao što sam rekao, moram opet da kažem, je bilo mali Pariz. Nikog nije bilo briga ni šta ste ni ko ste. Do ovog dana, živimo ovde kao braća, nije bitno da li ste Rom, Turčin ili Albanac. Do ovog dana smo... sećam se da nas kao decu nije bilo briga šta se dešavalo van Janjeva.

Živeli smo u Janjevu, "Bratstvo i Jedinstvo," tako se govorilo. I kada bi neko nešto izgradio, da tako kažem, ako bi gradili kupatilo, mi bismo išli da pomognemo. Dok sada, ako nešto kupite, niko vam neće pomoći da ponesete kesu a da ne naplati.

**Anita Susuri:** Vi... htela sam da vas pitam o romskoj zajednici, rekli ste mi... tada, čak su i vlasnici pričali romskim jezikom sa svojim zaposlenim, dakle, Hrvati su takođe govorili romski. Da li je to istina? Da li se sećate?

**Memedalji Gradina:** Vidite, Hrvati koji imaju kuće u romskim naseljima govorili su jezik bolje od nas. I vlasnici su, naravno, naučili jezik, ali Hrvati nisu jedini koji govore romski jezik. Ako sada izađete u centar, ima dosta Albanaca koji govore romski jezik. Zato sam rekao, pre i posle rata, mi smo i dalje pri ideji "Bratstva i jedinstva." Ovde nismo imali nikakvih problema, čak ni tokom rata, nismo imali nikakvih problema.

**Anita Susuri:** Šta je bilo sa gradom, da li se sećate kafića tamo, *Başçarşija* [*Bash Çarshia*], i još jedan pored *Başçarşije*?

**Memedalji Gradina:** Da.

**Anita Susuri:** Da li se sećate? Da li je bio tamo čak i tad?

**Memedalji Gradina:** Da, *Başçarşija* je poprilično... sećam se kada bih dolazio na odmor, kada se *Başçarşija* otvorila, bila je tamo gde je sad pekara. Ne znam da li ste bili u centru? Gde je sad pekara, tamo je bio kafić, pa kad sam bio mali, sedam ili osam godina, bio je tamo jedan Hrvat koji je pravio kafu. Onda je bio još jedan kafić malo dalje... Ne znate koliko kafića je Janjevo imalo. Puno kafića i to za mlade ljude.

**Anita Susuri:** Da li se sećate koje godine je otvorena *Başçarşija*?

**Memedalji Gradina:** *Başçarşija*, mislim početkom '80, negde tad.

**Anita Susuri:** Da li je vlasnik bio Hrvat ili Albanac?

**Memedalji Gradina:** Ne, vlasnik je bio Hrvat. On je imao i mesaru, imao je mesaru i taj kafić. Pravio je janjevske kobasice. On je otvorio taj kafić. Onda, nakon rata su ga kupili neki Turci. I blizu njega, gde je džamija, u slučaju da ste videli dvorište džamije, i tamo je bio kafić, ali onda je džamija kupila tu zemlju.

**Anita Susuri:** Šta je sa kafićem u blizini, onim starim, 1928, da li se sećate toga? Priča se da je tu nekada bio kafić, onda prodavnica...

**Memedalji Gradina:** Ispred *Başçarşije*?

**Anita Susuri:** Da.

**Memedalji Gradina:** Ispred *Başçarşije* je nekada bio državni kafić, državni kafić. Imali su pevače i to, toga se sigurno sećam, sećam se jer pre 55 godina...

**Anita Susuri:** Da li ste ikada bili tamo? Kakva je bila atmosfera?

**Memedalji Gradina:** Atmosfera je bila, kako to da kažem? To se nikada neće vratiti. Ta atmosfera se ovde neće vratiti. Taj kafić je uvek bio pun. Bilo je muzike, imali su pevače. Tamo su išli i mladi i stari, čak i ljudi srednjih godina. Ko je mogao da uđe, ko je imao para, naravno. Ne možete ući u kafić bez novca da platite piće. Nije bilo podela, nikoga nije zanimalo da li si Hrvat, Rom ili Albanac. Ne, ne, ne. Bez obzira na to, tamo smo jeli i pili zajedno. Svi zajedno. Nismo imali nikakvih problema među sobom. Ali mislim da se to vreme neće vratiti. Život je bio zaista ukusan, život je bio sladak.

**Anita Susuri:** Išli ste u školu Vladimir Nazor, tako?

**Memedalji Gradina:** Da, tada se zvala Vladimir Nazor.

**Anita Susuri:** Da li imate neke uspomene iz tog vremena?

**Memedalji Gradina:** Tamo sam išao u školu. Učitelji su uglavnom bili Srbi. Naravno, većina su bili Srbi, jer je bilo i Hrvata. Nekada je to bila hrvatsko-srpska škola, tamo su išli i Albanci, ali smo bili razdvojeni. Škola... tada, zapravo, glupo je da se žalim, jer do danas nemam nikakvih problema sa školom, kada smo izlazili na odmore, svi bismo se družili. Na primer, šta bismo dobili... tada nismo imali dovoljno novca da kupimo grickalice na pijaci kao sada. Ali uzeli bismo, na primer, sendviče ili nešto slično od kuće. Neki bi zaboravili da ih uzmu, ili nisu imali dovoljno, podelili bismo. Nije bilo moguće da neki

jedu, a neki da ne jedu. Kao i sada, odlaze da kupuju grickalice za sebe, a čak ni ne kažu, “Uzmi malo” onima koji to ne mogu da priušte. Ne, tada smo svi jeli zajedno.

**Anita Susuri:** Da li se sećate još nekih detalja o Janjevu pre nego što ste otišli u Francusku?

**Memedalji Gradina:** Pa vidite, ima puno detalja. Janjevci su tada imali tri-četiri auta, za početak, ja sam recimo imao osam godina kada sam isekao ovaj prst, tada su u Janjevu bila tri-četiri automobila, ili ne. Ljudi su bili bogati, ali nije bilo automobila. Janjevo je uvek bilo mirno mesto, Janjevo nikada nije imalo problema.

Janjevo kao Janjevo, da su janjevački Hrvati ostali i da nisu otišli, tada smo Janjevo zvali mali Pariz, danas bismo ga zvali veliki Pariz. Ali Lipljan je uvek bio siromašan, tako je i dan-danas. I u srpsko vreme, pa i sada je tako.

**Anita Susuri:** Da li se sećate zgrade opštine dok je postojala? Zgrada opštine Janjevo?

**Memedalji Gradina:** Vidite, u to vreme sam se već bio odselio za Francusku. Kada su počeli, već sam se preselio u Francusku. Onda me uopšte nije bilo oko četiri-pet godina jer su hteli da odem na vojni rok. Ja, da budem iskren, zato sam pobegao. Nisam došao zbog služenja vojnog roka. Primetio sam da se Janjevo mnogo promenilo posle sedam godina ili tako nešto kada sam došao na odmor. Jer Romi, manjine bi radile, ali nisu radile na tržištu, prodajući stvari. Ali nakon što su otišli, Romi su počeli da trguju.

**Anita Susuri:** Dakle, u to vreme, pre nego što ste otišli za Francusku, ovde... biblioteka je bila blizu romskog naselja, da li se sećate?

**Memedalji Gradina:** Da da. Nekada se bioskop nalazio gde je sada pošta. Možda ste videli gde je pošta? Onaj prostor ispred pošte... sad nema ništa, biblioteka je bila. Tamo je nekada bila biblioteka, išao sam u biblioteku i uzimao knjige za čitanje. Nekada je bila biblioteka, oni Romi koje ste videli tamo žive, oni žive tamo zbog vremena... biblioteka je bila gore, oni su živeli dole, pa su tu ostali.

**Anita Susuri:** Kako su živeli tamo? Da li im je neko dao dozvolu da to žive tamo?

**Memedalji Gradina:** Mislim da im je država dala da žive tamo.

**Anita Susuri:** To je veliki prosto, ja mislim...

**Memedalji Gradina:** Tamo je bio bioskop.

**Anita Susuri:** Da li ste ikada išli u taj bioskop?

**Memedalji Gradina:** Da, naravno. Tada nismo imali televizore. Sećam se, sada kada vratim film unazad, moj deda je kupio televizor Ambassador '72. godine. Tada smo izgradili ovu kuću. Stavljali

smo televizor na prozor, sedeli smo u dvorištu i gledali filmove sa ljudima iz komšiluka. Kada sam bio veoma mali, pre nego što smo kupili televizor, u našoj zajednici su bila dva ili tri televizora. Imali smo dva ili tri televizora.

Išli smo da gledamo filmove, jednom nedeljno bi ih donosili iz Lipljana. Imali bi filmove, naravno, morali smo da platimo da ih gledamo. Bioskop je bio kao u Prištini. U Prištini možda i dan-danas postoje bioskopi, ali nisu toliko popularni kao tada (kašlje), jer sada postoje različiti programi na TV-u.

**Anita Susuri:** Da li se sećate kakve ste filmove gledali? Imate li neke uspomene? Da li ste tamo išli sa svojim prijateljima?

**Memedalji Gradina:** Da, sa prijateljima, sa prijateljima, na primer, imao sam para da platim tri bioskopske karte, ko nije imao, neko je imao polovinu novca, ostalo ne. Skupljali smo to između sebe, bilo nas je deset-dvanaest prijatelja, skupljali smo novac. Bez obzira da li sam imao više ili manje novca, kupili smo karte i ušli. Gledali smo film sa kaubojima ili Indijancima, to je tada bilo dostupno. I neki filmovi iz Indije, to je ono što je tada bilo na repertoaru. Onda posle dugo vremena, negde '75, '76, negde u to vreme su počeli turski filmovi, zvali smo ih Kara Murat<sup>2</sup> i tako, sećam se toga. Gledali smo turske filmove, karate, one iz Kine i slično.

**Anita Susuri:** Taj deo gde je bio bioskop, da li se tamo odvijalo puno proslava, poput venčanja?

**Memedalji Gradina:** Da, da, da. Kada su prestali da projektuju filmove tamo, ta sala je ostala prazna. Nije bilo ni stolica, ničega. I onda su oni, uglavnom Romi, tamo održavali venčanja jer...

**Anita Susuri:** Bilo je prostrano.

**Memedalji Gradina:** Bilo je prostrano i besplatno. Tamo možete staviti stolice i stolove. Sećam se, tada je bilo jako dobro, tamo bi pravili svadbe, a bilo je lepše nego sada kada ih imaju po restoranima. Jer vidite, kada se moj sin oženio pre deset godina, ali nije im bila sudbina da žive zajedno, venčali smo se u restoranu. Verujte mi, nije bilo tako lepo...

**Anita Susuri:** Kakve su bile svadbe?

**Memedalji Gradina:** Hrana za svadbe se spremala kod kuće. Nisu naručivali hranu u restoranima. Dve ili tri žene bi spremale hranu kod kuće.

**Anita Susuri:** Na primer, kada ste slavili, da li su dolazili Hrvati i Albanci?

**Memedalji Gradina:** Uvek. Nije bilo svadbe bez Hrvata, Albanaca ili Turaka, ne.

---

<sup>2</sup> Snimljen 1976. godine, film Kara Murat zasnovan je na jednom od najpopularnijih komičnih likova u Turskoj - heroju skitnici koji se borio za istinu i pravdu tokom Osmanskog carstva.



**Anita Susuri:** Da li je romsko naselje oduvek bilo ovde? Ili postoji još neko naselje u Janjevu u kojem su romske porodice živele?

**Memedalji Gradina:** U Janjevu je samo jedna romska porodica u centru. Tu kuću su kupili posle rata od jednog Hrvata, ima i Aškalija, pa i on je Rom. Aškalija je na putu uzbrdo, on je tu, ali mi smo bili ovde u ovom delu koji vidite, uvek smo bili ovde.

**Anita Susuri:** Da li su naselja bila podeljena?

**Memedalji Gradina:** Vidite, neka su bila jedna do drugih, tako da su se zvala romska naselja, turska naselja na drugoj strani...

**Anita Susuri:** Na drugoj strani reke?

**Memedalji Gradina:** Da, na drugoj strani reke, tursko naselje je bilo na drugoj strani reke. Onda je većina Hrvata bila u centru, Albanci su bili uzbrdo, ovako, dole su bili i Albanci. Uvek su bila jedno do drugog, romska, turska, latinska, hrvatska.

**Anita Susuri:** A vi, da li ste imali istu kulturu, na primer, da li je na vas uticala hrvatska ili turska kultura, kako ste primali te tradicije?

**Memedalji Gradina:** Vidite, mi smo svoju tradiciju više dobili od Hrvata, jer smo više radili sa njima, i bili smo prijateljski s njima, eto zašto. Ali šta da radimo, tako je bilo tada, pa ni sada, recimo, većina ne zna albanski.

**Anita Susuri:** Hrvati?

**Memedalji Gradina:** Ne, ne, Romi. Većina romske zajednice ne govori albanski. Zašto? Zato što sa njima [Albancima] nisu imali toliko kontakta kao sa Hrvatima. Radili bi za Hrvate, družili bi se s njima, radili bi i bili im prijatelji. Recimo, Hrvati su imali dvoje ili troje dece, bili bi prijatelji. Što bi rekli, para na paru ide (smeje se). To je... ali smo i dalje živeli zajedno bez obzira na sve.

Hrvati su bili imućniji i to, ali mi smo svejedno živeli zajedno. Na primer, kada su bile različite proslave, nemoguće je ne pozvati Albance, Turke i Hrvate, nemoguće. Na primer, postoji video koji mogu da vam pokažem kada sam se vratio iz Francuske jer se moj brat ženio...

*[Priča se nastavlja u drugom delu]*

## Drugi Deo

**Memedalji Gradina:** Kada se moj brat oženio, znao sam da će u toj sobi biti oko 550 gostiju. Onda, stara škola tamo, ne znam da li ste posetili staru školu, dvorište stare škole? Imao sam dva šatora široka oko 30 metara. Imao sam 520 gostiju tamo. To je bilo internacionalno venčanje, tako da...

**Anita Susuri:** Koje godine je to bilo?

**Memedalji Gradina:** '90... Zaboravio sam godinu, trebalo bi da bude negde oko '92, oko '92-'93.

**Anita Susuri:** Dakle, nije vam bilo zabranjeno da pravite svadbe i proslave na javnim mestima?

**Memedalji Gradina:** Ne, ne, niko nam nije branio. Ako bi neko došao, gledajte, tada, svadbe su trajale po nedelju dana. Pripreme i to, puštamo muziku nedelju dana ranije, sve vreme, od jutra do mraka. Komšije se nikad nisu žalile, ili rekle... dolazile bi da čestitaju i da nas pitaju da li nam treba pomoć i pomagali bi nam. Ali nikad nisu dolazili da viču na nas ili da nas prekidaju, nikad nismo imali probleme.

**Anita Susuri:** Htela sam da vas pitam, kakva je bila vaša nošnja tada? Da li je bila ista kao hrvatska?

**Memedalji Gradina:** Ne, Hrvati su imali drugu kulturu. Imali su drugačiju nošnju, imali su malo bogatiju nošnju. Imali su te *dimije*<sup>3</sup>, bile su ručno pravljenе. Dok mi, i Albanci su imali istu *dimiju*, sa nekim kaputima napred, bili su pozadi tada... Sada, na primer, šalovi, ali tada su bili i kaputi, neki šalovi, neki... Ali *dimija* je bila ista, sa istim prslucima koji su pravljeni od zlata, sećam se. Ja sam ih zvao *samara*, bilo je isto kod Albanaca i Roma, nije bilo razlike. Dok su Hrvati imali drugačiju odeću.

**Anita Susuri:** Bila je reka blizu naselja, da li je oduvek presušivala ili kako je to bilo?

**Memedalji Gradina:** Reka je bila čista, bila je čistija od današnjeg bunara. Kao dete znam da smo pravili jedan zid, zid, i voda bi se skupila. Tamo smo napravili bazen i tamo se kupali. Jer ranije nije bilo bazena, kao što je danas slučaj, "Idemo na bazen!" Naš bazen je bio u toj reci. Tamo nije bilo kanalizacije, kasnije, negde '80-ih godina ili tako nešto, možda ranije. Negde '80-ih, pretpostavljam, moglo bi biti dve godine ranije ili kasnije... '78 ili tako nešto, počeli su da postavljaju kanalizaciju i slične stvari. Tužno je, zagadili su reku. To je veoma tužno.

Vidite, ja sam ovde gore, jedino što je teško dostupno su voda i drvo. Ako postoji put, na primer, ako ste došli sa traktorom ili automobilom... jer ne možete ostati dole ni pet minuta. Kada čujem da se ljudi žale, kažem, "Jesam li došao odozgo da radim ovo? Sam si to uradio. Bacaš smeće u reku. Zašto ga bacate tamo kada morate da platite samo pet evra za održavanje smeća." Napuniš kante za đubre, dođe kamion i uzme ga. Ali to je ono na šta su navikli, za to što rade krive opštinu. Ne, nije opština kriva!

---

<sup>3</sup> Bele satenske pantalone koje se sužavaju do članaka, u turskom stilu. Izrađuju se od oko dvanaest metara tkanine.

**Anita Susuri:** Dakle, kažete da je ta reka...

**Memedalji Gradina:** Oko '78 su počeli...

**Anita Susuri:** Zašto su uveli kanalizaciju? Da li je to problem ili je to zbog ljudi?

**Memedalji Gradina:** Naravno, problem je bio što su postavili kanalizaciju. Tada je bilo mnogo kuća, više nego sada. To je problem jer nema dovoljno vode za kanalizaciju. Takođe, napunili su ga đubretom, kao što ste videli, puna je otpada. Voda će polako oticati. Isušuje se jer ne pada kiša ili sneg, klima se polako menja. A kako se klima menja, ako reka iscuri, to će biti problem. Počeli su nešto da popravljaju, ali su stali i mislim da će tako i dalje ostati. Nadam se da će to popraviti, ali...

**Anita Susuri:** A tamo je naselje Saraji,<sup>4</sup> tamo je toranj. Da li imate uspomene iz tog dela?

**Memedalji Gradina:** Znam ko je živio u tom tornju, i znam sve o njemu. Jedan Hrvat je živio tamo. Prodavao je voće u centru; odselili su se iz Janjeva pre rata. Pre nego što je Šešelj došao, oni su se preselili. Taj toranj, oni su živeli malo dalje dole, ne mislim da je tamo gore bilo nešto, ali znam ko je živio u tom tornju.

**Anita Susuri:** Kakva porodica je živela tamo?

**Memedalji Gradina:** Bila je jedna porodica koju smo zvali Paška. Njegovi sinovi su se odselili, on je tamo umro. Bio je sam sa ženom. Prvo je on umro, onda je njegova žena umrla i to je ostalo prazno. I ja mislim, tokom rata, jedna albanska porodica se tu uselila jer nisu imali gde da žive. Tamo su se uselili, sad mislim da je prazno, niko nije tamo.

**Anita Susuri:** Šta se desilo toj albanskoj porodici? Da li su izašli odatle?

**Memedalji Gradina:** Da, da, jesu. Nisu ostavili ništa... znate, to vreme čini. Neke je oštetilo, i tako dalje, ali oni su živeli tamo neko vreme i onda su otišli.

**Anita Susuri:** Šta je sa tom hrvatskom porodicom, zašto su imali taj toranj? Ljudi su uglavnom imali kuće. Kako to da su oni imali toranj?

**Memedalji Gradina:** To se desilo pre nego što sam ja rođen. Ne znam kako se to desilo, samo se sećam ko je živio tamo i te stvari. Ne sećam se kako se desilo.

**Anita Susuri:** Dakle, prodavali su voće?

---

<sup>4</sup> Turska reč *Saray* znači palata, ali se koristi i u albanskom jeziku za imenovanje naselja.

**Memedalji Gradina:** Da, da. On je čuvao grožđe u Janjevu jer je tada bilo puno grožđa u Janjevu, i on ih je čuvao kako niko ne bi krao grožđe. Naravno, deca su išla i uzimala po koji grozd, pa je on čuvao grožđe. Sećam se da je nosio pušku, njegovi sinovi su prodavali grožđe u centru Janjeva.

**Anita Susuri:** Mislim da je onaj vinar Gradina bio ovde, ili kako se zvao, Glama, onaj vinograd, ono brdo sa grožđem?

**Memedalji Gradina:** Glama je tamo, dok je Gradina moje prezime. To je blizu stare klinike, gde je mlin sad, ako ste videli gde je mlin, ispred njega je bio vinograd gde je bilo grožđe i tako...

**Anita Susuri:** Da li se sećete janjevačkog zelenila, govore da je bilo puno zelenila, vinograda?

**Memedalji Gradina:** Pa, tokom sezone, na primer, u avgustu, svi su imali svoje magarce, korpe na svojim magarcima. Nekada smo imali i neke radnike, jer je bilo nemoguće sami ubrati grožđe. Nekada smo dobijali radnike i radili to. Stalno bismo išli gore-dole sa magarcima, sećam se toga. Grožđa je u Janjevu bilo dovoljno za snabdevanje celog Kosova. Ali sada, nema mnogo, niko ne bere i to je izgubljeno.

**Anita Susuri:** Rekli ste da ste nekoliko godina ovde išli u školu, i onda ste nastavili u Francuskoj...

**Memedalji Gradina:** Da, nastavio sam u Francuskoj.

**Anita Susuri:** Možete li nam ispričati nešto o tom vremenskom periodu? Kako ste otišli tamo?

**Memedalji Gradina:** Pa, moj otac je prvi otišao tamo '73, primetio je da ovde nema posla. Otišao je, dok je moja majka bila ovde sa petoro dece. Naravno, zato kada ste pitali da li moja majka zna kako se pravi meso, to su nam bila najgora vremena, bili smo u krizi. Sećam se tog vremena jasnije nego bilo kog drugog. Otišao sam po parče kobasice koju je mama pravila tamo gde je radila, i parče hleba i ja bih ga jeo u školi.

Sećam se škole, tamo sam bio do četvrtog razreda. Ali škola je tada bila drugačija. Poštovanje između nastavnika i... škola je tada bila prava škola, a ne kao sada...

**Anita Susuri:** Kada ste otputovali u Francusku, da li je bilo... mislim da ste otišli u Pariz, ili u koji grad?

**Memedalji Gradina:** U Lion.

**Anita Susuri:** Da li je to bio prvi put da ste putovali van Janjeva ili ste putovali i pre toga?

**Memedalji Gradina:** Ne, ne, prvi put sam otišao tamo '75. Moj otac je poveo moju sestru i jednog od braće, a onda smo '77. ja i moj drugi brat otišli tamo. Sve nas je polako doveo tamo. Moj otac je otišao iz Francuske kolima na odmor na mesec dana, i tako smo otišli tamo. Prvi put, ne da sam bio negde

drugde... ali prvi put sam izašao iz Janjeva... Bio sam u Prištini i Lipljanu, ali tada sam prvi put putovao van Kosova, kada sam otišao u Francusku.

**Anita Susuri:** Kakvo je bilo to iskustvo? Kako se činilo to mesto u poređenju sa onim gde ste živeli?

**Memedalji Gradina:** Kada sam otišao u Francusku, počeo sam da plaćem jer sam hteo da se vratim. Nisam bio tamo ni deset dana, svađao bih se sa svojim pokojnim ocem sve vreme, "Vrati me odakle si me doveo, vrati me na Kosovo, u Janjevo."

**Anita Susuri:** Zašto?

**Memedalji Gradina:** Nisam imao prijatelje, nisam imao... život je bio drugačiji, zgrade su ogromne, nisam bio navikao na to. U svakom slučaju, posle dve nedelje, počeo sam da idem u školu. Rekao sam sebi, "Nauči jezik ili ćeš ostati bez ičega." Tako da sam morao da naučim jezik, ali to mi je dobro išlo. Naučio sam francuski u roku od šest meseci. Onda je bilo lakše.

**Anita Susuri:** Šta ste tamo radili? Čime ste se bavili?

**Memedalji Gradina:** Prvo sam tamo počeo da učim jezik, učio sam francuski oko godinu dana, zatim sam krenuo u školu. Naravno, tamo sam krenuo iz početka jer časovi nisu bili isti kao ovde. Počeo sam ispočetka, ali pošto sam bio stariji, dozvolili su mi da završim dve akademske godine godišnje, dok nisam dostigao studente svojih godina. Onda, kada sam završio osmi razred, krenuo sam u srednju mašinsku školu...

**Anita Susuri:** Dakle, deo obrazovanja ste stekli tamo?

**Memedalji Gradina:** Da, da. Ne deo, većinu obrazovanja sam stekao tamo.

**Anita Susuri:** Da li je postojala posebna škola za strance, ili kako je to funkcionisalo?

**Memedalji Gradina:** Ne, ne, to je bila normalna škola sa Francuzima, normalna škola. Nije bilo posebne škole.

**Anita Susuri:** Da li imate neke uspomene iz tog vremena?

**Memedalji Gradina:** Imam puno uspomena, to je velika priča, jer, kako da kažem, bolji deo moje mladosti sam proveo tamo. I svoju vozačku dozvolu sam dobio u Francuskoj.

**Anita Susuri:** Dakle, završili ste osnovnu školu u Francuskoj, šta ste nakon toga radili?

**Memedalji Gradina:** Nastavio sam da idem u školu. Da, nastavio sam, otišao sam da naučim zanat, da postanem mehaničar. Tako sam četiri godine išao u školu da postanem mehaničar. To je ono što

Francuska nudi mladima, ne samo Francuska, širom Evrope. Daju mladima prilike. Samo sam otišao u banku da tražim kredit za kupovinu mehaničarske garaže, odmah su mi dali.

Već sam našao garažu... Nisam imao novca da mu platim, ali je otišao u banku da ga uzme. Otišao je u banku, banka mu je platila i ja bih polako vraćao novac banci. Tamo sam imao svoju garažu, čim sam završio školu kupio sam svoju garažu i radio.

**Anita Susuri:** Koliko godina ste radili?

**Memedalji Gradina:** Radio sam tri godine, tri godine. Od '82 do '85. Onda '85, moji roditelji i braća i sestre su se vratili, a ja sam se vratio u Francusku '86, ali nisam mogao da ostanem tamo bez svoje porodice, sasvim sam. Tako da sam se vratio, prodao sam garažu i sve. Kada sam se vratio, sagradio sam kuću mog brata. Tako smo iskoristili taj novac.

**Anita Susuri:** Kada ste došli u Janjevo, šta se promenilo? Kakav je tada bio grad i atmosfera?

**Memedalji Gradina:** Vidite, da vam pravo kažem, kada sam se vratio '85, nisam video nikakve promene. Nije bilo velikih promena kada sam se vratio, čim sam se vratio, počeo sam da radim na tržištu. Imao sam kombi koji sam dovezao iz Francuske, posle godinu dana sam ga prodao i kupio kamion.

Posao je prošao dobro, radio sam sa svojom braćom, ja i još moja dva brata, radili smo nas trojica, bilo je dobro. Pošto su se Latini odselili, otišli u Hrvatsku, onda smo imali trgovinu samo za sebe. Radili bismo tako. Bilo je mnogo posla, bilo je mnogo posla tada. Zarađivali bismo i novac, a ne samo radili. Ali tamo nisam primetio nikakve promene. Radio bih svaki dan, odlazio bih ujutro i vraćao se uveče.

**Anita Susuri:** Htela sam da vas pitam nešto o periodu kada ste se oženili, kada ste upoznali svoju ženu. Kako se to desilo? Da li se sećate?

**Memedalji Gradina:** Da, naravno, to uvek pamтите. Kada sam se vratio iz Francuske, dakle '86, znao sam da se neću ponovo vraćati. Sada želim da vidim gde mogu da izađem i takve stvari. Nisam planirao da se ženim, već samo da upoznam nekoga. Imao sam prijatelja, radio je u Metalcu. Bio mi je rođak, ne prijatelj, rođak. On je radio u Metalcu i ona je tamo radila, moja žena, ona je radila u Metalcu. Ona je iz Gušterice, znate li gde je Gušterica?

Zvao je, rekao, "Znam kakav si, znam devojkę koja radi sa mnom, jako je fina, sposobna je, obrazovana kao i ti..." Završila je fakultet, moja žena, završila je fakultet. Rekao sam, "Da je završila fakultet, dobila bi drugi posao, a ne tamo u Metalcu." "Ne, nije mogla da nađe drugi posao." I to je bila istina. "Hajde," rekao sam, "da se nađemo."

Upoznao sam je, izlazili smo jednom, dva, tri puta, i na kraju, posle šest meseci, poslao sam porodicu da isprosi njenu ruku. Otac joj je davno umro, ostala je samo majka i mlađa sestra, mlađa je četrnaest

godina. Rekla mi je, “Doći ću. Ali treba da znaš da moraš da se brineš i o mojoj majci i sestri jer niko ne može da brine o njima.”

I, kao što sam vam tada rekao, bavio sam se trgovinom, tako da mi nije trebala njena plata. Rekao sam joj, “Tu platu koju dobiješ, možeš da im daš, ne treba mi.” “Ali želim da nastavim da radim.” “Zašto bih te sprečio da radiš, ti nastavi da radiš tako.” Tako sam je upoznao, moja porodica je otišla da traži njenu ruku. Rekao sam joj, “Ne želim venčanje, nije to zbog novca, ali mislim da je glupo trošiti novac bez dobrog razloga. Idemo na odmor deset dana.” “Ne, ne želim.” I to se desilo...

**Anita Susuri:** Šta je vaša žena radila u Metalcu?

**Memedalji Gradina:** Radila je sa njima, ne znam kako da vam kažem, testirali su kiselinu, ona je proizvodila kiselinu. Kao laboratorija, kako da kažem, bila je laboratorijski tehničar.

**Anita Susuri:** Šta je studirala?

**Memedalji Gradina:** Studirala je za laboratorijskog tehničara. Završila je, ali nije mogla da nađe posao. Ona je bila kao moja ćerka sada... Imam ćerku i sina. Moj sin je završio studije veterine, ali ne može da nađe posao, ali moja ćerka je završila medicinski fakultet pre sedam godina. Shvatila je da ne može da nađe posao i udala se pre sedam godina kod Brezovice. Ne znam da li znate mesto, u Štrpcu.

Tamo se udala, ima dvoje dece, dečaka i devojčicu, i dalje je nezaposlena. Kada sam pitao da li može da se zaposli ovde, moj pokojni otac je bio predstavnik romske zajednice, bio je predstavnik više od 30 godina. Pitao je Škurija Buju [Shkuri Buja], koji je bio gradonačelnik u opštini Lipljan, on je rekao, “Da, da.” A onda je umesto nje zaposlen Srbin da radi taj posao.

Nije mogla da radi. Da vam pravo kažem, otišao sam u Guštericu da pitam Srbe... bilo gde, samo da se moja ćerka zaposli pošto završi školu. Ali oni su tražili novac, pa sam rekao, “Da imam toliko novca, ona uopšte ne bi morala da radi.” Ali šta možete? Onda se moja ćerka udala, pa je džabe završila školu, samo se bez razloga trudila te četiri godine škole. Nije bilo autobusa tokom zime pa je pešačila gore-dole... ali šta da radiš, takav je život, moramo reći *alhamdulillah* za stvari koje imamo.

**Anita Susuri:** Šta je sa periodom kada ste se vratili, kako su se promenili ljudi i atmosfera? Da li se bilo šta promenilo?

**Memedalji Gradina:** Ne, nije bilo velikih promena, atmosfera je bila ista kao pre odlaska u Francusku, manje-više. Tek posle rata, ne znam gde su ljudi sa kojima sam odrastao. Mogao bih reći.... Vidite, tako je to bilo tada, moj deda tada, kao što sam vam rekao, nas je 27 živelo u dvosobnoj kući. Imam još jednu kuću dole. Tada, kada bi dolazili strani gosti, naravno, romske manjine, moj deda bi išao i dovodio ih kući da jedu, piju kafu, a onda bi išao da obiđe komšije.

Sada nam dolaze gosti na vrata, otvaramo ih, “Šta hoćeš?” Ovo je ono što se sada dešava. A onda, *subhanallah*,<sup>5</sup> tada... U Janjevu ima 39 kuća, pa se ljudi ne posećuju. Samo razgovaramo jedni s drugima kada se sretnemo na ulici ili u centru, “Kako si?” Ovako stvari sada stoje. Ne znam zašto je došlo do ove promene, ali jeste.

**Anita Susuri:** Dakle, tamo u Bazaru, džamija, da li imate neka sećanja na džamiju?

**Memedalji Gradina:** Vidite, koliko se ja sećam džamije tada, pa sad su je popravili, a da vam pravo kažem, tada nisam išao u džamiju, išao sam da se molim ovih nekoliko godina. Nisam ranije išao u džamiju, ali sam vrlo dobro poznao imama, pokojnog Mula Irfana. Bio je prijatelj mog oca, dolazio bi nam u posete.

On bi dolazio, moj otac bi njega posećivao. Mula Irfan, dakle naš imam, i [Don Matej](#), sveštenik, čuvali su Janjevo kakvo je bilo, bratstvom i jedinstvom. Ta dvojica, da nije bilo te dvojice... onda posle rata, na nekom mestu gde su Romi spaljivali, i... Ništa nismo uradili, zato smo tu do danas. Svi znaju, širom Kosova, da mi Janjevaci to nismo uradili... mi smo samo pomagali u ratu.

U Janjevu smo samo pomagali našoj braći Albancima, jer nisu mogli da izađu, a mi bismo bar izašli da kupimo šećer, čaj ili kekse za decu. Ali posle rata sveštenik i imam, Mula Irfan, smirili su Janjevce... zato, hodate po Janjevu i ne vidite spaljene kuće, ne, ne, ne. Neki koji su se sami upropastili, to je druga stvar, jer kada nema ljudi u kući, krov se osuši, polako prokišnjava i kuća...

**Anita Susuri:** S obzirom da spominjete kuće, da li se sećate kakve su bile? Kada nisu bile uništene, kada ste bili mlađi? Da li ste išli tamo? Da li se sećate tih kuća?

**Memedalji Gradina:** Vidite, prvo, na primer, kada smo se vratili iz Francuske, rekao sam vam da se atmosfera nije promenila. ‘87. smo počeli da gradimo ovu kuću ovde, ovo je moja kuća, i to je moja kuća. Pa, moja, počeo sam da je pravim za svog brata.

Kamioni i kola ne dolaze ovde da donesu materijal. Tako da smo morali sve da nosimo na ruke, dakle, pesak, cement, keramika, sve. Sve smo nosili, tako je bilo. Donosili bi materijal dole, 20-30 ljudi bi se skupilo i u roku od sat vremena bismo doneli sav materijal ovde.

## Treći Deo

**Anita Susuri:** Na primer, kuće Hrvata su bili posebnije? Kako se njih sećate?

---

<sup>5</sup> *Subhanallah* je arapski termin. Ne postoji tačna ili precizna definicija na srpskom, ali generalno značenje je “Alh je savršen” ili “slava bogu.”



**Memedalji Gradina:** Kako to mislite posebnije?

**Anita Susuri:** Što se tiče izgleda, bile su dvospratne kuće, jednospratne, da li su se razlikovale od albanskih domova?

**Memedalji Gradina:** Ne, ne, nisu bile drugačije. Ne spolja. Spolja su kuće bile iste kao danas. Ali bilo je nekih razlika iznutra. Nisam išao u sve kuće, ali onih nekoliko koje sam posetio su bile drugačije. Kao, na primer, razlika je bila u tome što su oni imali više prostora od nas, bili smo 27 ljudi u kući, oni su imali bolji nameštaj, noviji nameštaj. Mi... kada bi se stvari slomile, dali bi nam ih, "Hoćeš, da ne bacimo?" tako je bilo. Pa, do danas... čak i za nas, "Ovo se pokvarilo, uzmi to da ga ne bacim. Hoćeš li doći i uzeti ovo, kupujem još jedan?"

**Anita Susuri:** Imali su velike porodice, imali su puno dece.

**Memedalji Gradina:** Govorili su, "Nikad dovoljno dece i novca." Tako da bi jedna porodica imala dvanaestoro-trinaestoro dece.

**Anita Susuri:** Kako je bilo biti dete u toj atmosferi sa puno prijatelja, dece?

**Memedalji Gradina:** Vidite, to je poznata činjenica, kada je na venčanju pet ili 50 ljudi, atmosfera je bolja. Naravno, što više ljudi, to je bolje. Kad bih sada mogao da se vratim... tada nas je bilo 27 članova porodice. Kao dete se sećam da je moja baka, neka počiva u miru, stavljala čaršav... čaršav, jer nismo imali ni *sofra*,<sup>6</sup> samo čaršav, kao u vojsci. Ovako, dvoje ili troje ljudi nisu imali ni svoj tanjir. Jeli bismo kao vojnici, deset ljudi na jedan tanjir. Sada nas je četvoro, ne sećam se kada sam poslednji put kupio 25 kilograma brašna. Moja žena uvek peče hleb, ne želi da ga kupi u pekari, ne sećam se kada sam poslednji put kupio 25 kilograma brašna.

**Anita Susuri:** U vreme kada ste se vratili, rekli ste da nije bilo puno promena. Kada ste primetili da su promene krenule da se dešavaju u ljudima i u atmosferi?

**Memedalji Gradina:** Posle rata. Vidite, do '95, '96, još pre rata, ljudi su počeli da se dosađuju. Trgovina je opala, ljudi su počeli da odlaze u inostranstvo. E sad, ne znam da li su primetili, ili su znali da će se nešto dogoditi, Bog zna. Ali posle '95, '96, ljudi su počeli da se dosađuju. Uostalom, '99. godine kada je počeo rat, ljudi su počeli... Hrvati, Hrvata nije bilo u Janjevu.

Kada je počelo bombardovanje, nije ih bilo, odselili su se, otišli u Hrvatsku, zatvorili kuće. Mislim da je ostala samo jedna porodica, ona koja je imala kafić, ostao je mladić sa ženom. Romska zajednica, naravno, bili su uplašeni, čuli su bombardovanje, ovo i ono... Imao sam još jednu lampu na plafonu, toliko sam se uplašio da sam je popravio ovde, jer je bila dole, bila je druga.

---

<sup>6</sup> Nizak, okrugli sto oko kojeg su se ljudi okupljali na zajedničkim večerama, sedeći na podu.

Bomba je bačena u Gračanici, ovde je lampa pala na pod. Naravno, moja deca su bila mala, bila su u hodniku, samo su čula galamu. I naravno, bili su deca, bili su prestravljeni. Moj brat je rekao, "Ne mogu da dozvolim svojoj deci da prolaze kroz ovo," rekao je, "odseliću se sa ostatkom Roma." "Pazite se, evo novca." Mi smo tada imali novca, radili smo. "Koliko novca ti treba?" "Ovoliko." "Evo."

Otišao je, a onda je moj drugi brat rekao, "I ja ću otići zbog dece." "Dobro." Rekao sam, "To nije zbog dece, to je zbog žene." Postoji izreka, "Teško je tamo gde kokoška kukuriče." (smeje se) Žao mi je što ovo kažem. Hteo je da ide, pa su otišli. Moj pokojni otac me je molio, rekao je, "Slušaj, idi, ovde stvari neće biti bolje." "Ne, tata, ti ništa ne znaš, ovde će biti bolje nego u Americi." "Imam skoro 70 godina i vi znate bolje od mene?" "Videćeš," rekao sam, "ovde će biti bolje nego u Americi."

Dakle, da vam kažem sve, mislio sam da će ovde sve biti bolje. U svakom slučaju, nisam se uplašio, nisam imao čega da se plašim, nisam nikoga povredio. Ali, dok sam čekao da stvari krenu na bolje, potrošio sam i ono malo novca što sam imao. Pošto novac ne miruje, potrošio sam ga. Tada mi nije preostalo ništa drugo nego da počnem da radim za jednog Hrvata. Radio sam kao moj otac sa mašinama, proizvodnjom... Radio sam tamo oko godinu dana, a onda sam počeo da radim kao vozač koji je razvozio robu širom Kosova.

**Anita Susuri:** Kada ste se vratili iz Francuske, da li ste nastavili da se bavite svojom profesijom ili...

**Memedalji Gradina:** Ne, ne, trgovina. Ne, nisam nastavio da se bavim svojom profesijom, trgovina je bila bolja, bilo je više novca u njoj.

**Anita Susuri:** Kako je to išlo? Da li ste kupovali proizvode, da li ste...

**Memedalji Gradina:** Da, da, kupovali smo robu. Bila su tri velika skladišta koja su nudila proizvode na veliko, naravno Hrvati. Hrvati bi donosili robu iz Kine i ostalo, donosili bi proizvode. Oni bi dobili na veliko, mi bismo to od njih kupovali i prodavali na pijaci.

**Anita Susuri:** U nekom trenutku su se Hrvati bavili preradom plastike, metalom kada su počeli...

**Memedalji Gradina:** Onda su počeli da ih donose iz drugih zemalja... Tako je bilo jeftinije. Kao posle rata, na primer, na Kosovu ljudi su retko... na primer, ljudi koji bi proizvodili igračke za automobile, koštale bi 1.20 evra, dok bi ih drugi kupovali za 20 centi u Kini, zato je proizvodnja zamrla.

**Anita Susuri:** Da li se sećate vremena kada su Hrvati počeli da odlaze? Tokom '90-ih, kada je Šešelj došao, da li se sećate tog dana?

**Memedalji Gradina:** Vidite, bio sam na pijaci, znate, prodavao sam, ne znam koji je dan bio, ne, ne znam tačno, ne mogu, ne mogu da znam. Ali kada sam se vratio sa pijace, otišao sam da kupim robu da se spremim za sutrašnji pijačni dan, čuo sam da neko u centru kaže, "Šešelj je danas bio u Janjevu." Mislio sam da je to šala, nisam mogao da verujem, rekao sam, "Prestani, Šešelj u Janjevu? Šta ona traži u Janjevu? I da dođe u Janjevo," rekao sam, "ne bi živ izašao odavde." "Veruj mi!" Moji prijatelji su se

kleli, “Kunem se da je bio ovde. Otišao je do crkve.” Rekao je, “Otišao je pešaka.” Nisam im verovao, “Ne, nema šanse,” rekao sam. Oni su marširali... pozvani su u vojnu službu, kao što sam ja izbegao služenje vojnog roka, pa su oni to izbegli odlaskom u Hrvatsku. Mladi su otišli.

Naravno, šta bi roditelji radili bez svoje dece? Pa su i oni počeli da odlaze, pa su ostali samo ovi ljudi. Mislim da ovde u Janjevu nema ni deset porodica, to je verovatno deset-petnaest hrvatskih porodica, ali većina Janjevaca su bili Hrvati. Janjevo je ispražnjeno zbog Šešelja. Znam, nisam video, ali ljudi su mi rekli da je ovde rekao neke grube reči, nisam ga čuo, nisam ga čuo svojim ušima, ali sam čuo da je rekao neke grube reči i ljudi otišli jer su se uplašili.

**Anita Susuri:** Da li se sećate trenutka kada su otišli, selili se kamionima? Da li znate šta je bilo...

**Memedalji Gradina:** Ko je došao?

**Anita Susuri:** Kada su Hrvati počeli da se sele?

**Memedalji Gradina:** Mi bismo im pomagali. Kamioni bi dolazili ovamo, utovarili bi ih. Naravno, kako su mogli da ostave stvari tamo. Naravno, ako bih sutra otišao, uzeo bih i svoje stvari, nema para da kupim druge. Uzeli bismo ih, utovarili kamione, oprostili bismo se kao braća. I dan-danas, kad dođu u Janjevo... u Janjevo dolaze kad su različiti praznici. Grlimo ih, među nama nema posvađanih.

**Anita Susuri:** Kakva je atmosfera kad dođu? Da li je življe?

**Memedalji Gradina:** Življe je, vidi se da je življe. Kada imaju odmor, kada dođu, vidi se da je centar življi, počinju da pevaju, oni... drugačije je, pomalo i piju. Konzumiranje [alkohola] nije dozvoljeno u našoj veri, ali jeste u njihovoj.

**Anita Susuri:** Htela sam da vas pitam o džamiji. Setila sam se da je tamo džamija i još jedna zgrada blizu džamije, kao neka stara kuća. Da li je to deo džamije...

**Memedalji Gradina:** U dvorištu džamije?

**Anita Susuri:** Da.

**Memedalji Gradina:** Da, ima jedna zgrada u dvorištu džamije. Ta zgrada je za žene. Tamo se žene mole, a iza, na istom mestu peru tela preminulih.

**Anita Susuri:** Da li je oduvek bila tamo?

**Memedalji Gradina:** Ne, nedavno... izgradili su je Turci, Turska je investirala.

**Anita Susuri:** Dakle, pre je bila samo džamija? Nije bilo...

**Memedalji Gradina:** Džamija... postojala je zapravo druga zgrada, ali sasvim drugo mesto, kao mala kuća. Ali to je uklonjeno, a džamija je uređena. Tamo smo izgradili tu zgradu i igračke za decu. Da li ste videli park koji je napravljen? Nekada je tu bila kuća, ali je džamija to zemljište kupila i srušila, a sve je to uradila firma iz Turske. Turci su to učinili.

**Anita Susuri:** Dakle, kad je džamija renovirana, ta zgrada je zamenjena?

**Memedalji Gradina:** Da, da, zamenjena je.

**Anita Susuri:** Htela sam da vas pitam i o pijačnom danu petkom u Janjevu. Kakva je bila atmosfera? Imate li neka sećanja na to?

**Memedalji Gradina:** Ovde u Janjevu bila je pijaca gde bi prodavali šta god donesu. Nije bio problem poslati stvari nazad. Jer ovde u Janjevu, kao što rekoh, bilo je kao u malom Parizu. Hrvati su bili bogati, Albanci takođe, ali ne kao Hrvati, vrlo retko su Hrvati bili siromašni, bili su veoma bogati.

A kada bi došli, na primer, da prodaju, nije bilo problema, muškarci bi išli u kupovinu, žene bi to radile. Imali bi dovoljno novca u džepovima i kupovali bi. Atmosfera, pijačni dan je bio kao svadba. Sada su na pijaci tri-četiri čoveka. Sumnjivo je što uopšte prodajete te stvari koje donesete, jer sada postoje prodavnice svuda i ljudi kupuju u prodavnicama.

**Anita Susuri:** Da li imate neke uspomene o tome šta se dešavalo na pijaci, ili nešto što ste čuli da se desilo na pijaci?

**Memedalji Gradina:** Ne, samo se sećam da je pijačni dan bio kao svadba, ili tako nešto. Tada me pijaca nije toliko zanimala. Baka bi otišla da kupi sok, naravno, tada nismo imali para da kupimo meso, malo paprike, nešto... pasulj, naravno, ako je ostalo para za pasulj.

**Anita Susuri:** Dakle, nakon što su Hrvati počeli da se sele, nakon '90, kakav je bio život u Janjevu? Da li se nešto promenilo?

**Memedalji Gradina:** Vidite, život bez Hrvata u Janjevu je bio blokiran. Znali smo da će to biti blokiran, jer su oni trgovci, išli bi svuda. Dakle, oni bi otišli od petog meseca, a vratili bi se u desetom mesecu, recimo, pet meseci, ljudi od 18 godina i više su bili odsutni. Nisu bili kod kuće celo leto, radili bi. Kada bi došli ovde, donosili bi novac u paketima.

**Anita Susuri:** Rekli ste da ste počeli u Janjevu tokom rata, kako ste vi doživeli rat? Rat na Kosovu?

**Memedalji Gradina:** Rat za mene... da budem iskren, nisam verovao da će bombardovati Kosovo. Rekao sam, "Zašto bi ga bombardovali?" Ali onda sam čuo vest, "Avioni su otišli." Pre nego što su i završili, nestala je struja, pala je prva bomba u Gračanici. Kada je nestala struja, izašao sam u svoje dvorište. Ne znam da li mi verujete, kunem se Bogom, mislim da sam čuo udar bombe na mom krovu. Bio sam uplašen, pa sam rekao, "Da vidimo šta će se desiti." Ali ja sam se trudio da smirim svoju decu,

ono što se desi nama, desiće se svima. Ne možemo ništa da uradimo! Ušli smo unutra, okupili smo se u sobi. Čekali smo da prestane, samo je postalo još gore. Tako su ispraznili Kosovo, ne od nas, nego potpuno. Ali svejedno, ljudi su počeli da se vraćaju.

Naravno, u to vreme sam otišao u Prištinu, moja baka je bila bolesna, bila je još živa, moj deda nije. U svakom slučaju, od '80, uvek sam imao auto. Kada sam išao autom u Prištinu po lekove, šta sam video u Prištini? Katastrofa. Otišao sam na autobusku stanicu da razgledam. Autobuska stanica je bila, kako da kažem, toliko ljudi, kao da je sajam...

**Anita Susuri:** Ljudi koji se sele?

**Memedalji Gradina:** Čekaju da autobusi krenu. Nisu bili samo Romi, ili samo Albanci, ne, ne. Nikoga nije bilo briga. Samo bi ušli u autobuse da odu, ne znam ni gde su otišli. Onda, nakon mesec dana bombardovanja, kao što sam rekao, moj brat je rekao, "Ne mogu to da podnesem," rekao je, "Ne planiraju da stanu. Imam decu, ne želim da se plaše. Odlazim."

I nisam želeo da budem razlog, da kažem, "Čekaj..." ili tako nešto. "Nema problema, evo novca." Otišao je u Italiju, iz Italije u Nemačku. Kada je moj drugi brat čuo kako je lako otići u Nemačku, rekao je, "I ja ću ići zbog dece." "Nema problema." Rekao sam, "Evo novca i za tebe." I on je otišao, ja sam ostao ovde sa decom, majkom i ocem, ovako.

**Anita Susuri:** Kada je Kosovo oslobođeno, da li se sećate dana kada se rat završio?

**Memedalji Gradina:** Da da. Kada je Kosovo oslobođeno, kada je Kosovo oslobođeno posle više od 60 dana, prvo sam otišao u centar, centar Janjeva. Jer u početku sam išao tamo, ali onda sam se uplašio vojske koja je bila ovde, i nisam izlazio, bio sam uplašen. Jednog mog prijatelja je zapravo pretukao srpski policajac. Nisam uopšte izlazio 62 dana.

Kada sam čuo da je došao NATO, da su došli Britanci, dobro se sećam tog dana. Išli smo sa prijateljima u centar i kafiće i slavili... Pio sam tada, da budem iskren. U svakom slučaju, počeo sam *namaz*<sup>7</sup> pre nekoliko godina, pa više ne pijem. Izašli smo da proslavimo, tako da tada nismo imali problema. Bilo je nekih sitnica u komšiluku, sad, čuli smo šta rade u Prištini, bacali bi kamen ili nešto što je bilo na ulici, Romi, razbijali bi staklo ili tako nešto. Ali bez velike štete.

**Anita Susuri:** Kako se nastavio život posle rata?

**Memedalji Gradina:** Bilo je normalno, bilo je normalno. Nakon rata ovde u Janjevu, ispričaću vam i o Janjevu, ali van Janjeva, pa, čuli smo da je bilo opasno da se izlazi. Ali, ovde u Janjevu... pa, zahvaljujući našoj Albanskoj braći ovde, oni su nas štitili. Ko god da je došao, govorili bi, "Ne diraj Rome, znamo ih. Ovde smo odrasli, oni ništa nisu uradili. Vidi one u Prištini, šta su oni uradili."

---

<sup>7</sup> *Salah, Salaah* ili *Salat* je drugi od Pet stubova u islamskoj veri, i verska obaveza za svakog muslimana. To je fizički, mentalni i duhovni čin bogoslužjenja koji se obavlja pet puta svakog dana u propisano vreme.

**Anita Susuri:** Šta ste radili nakon toga?

**Memedalji Gradina:** Pa, čekao sam, kao što sam rekao ocu, “Ovde će biti kao u Americi.” Sa idejom da će ovde biti kao Mala Amerika, nisam radio godinu dana. Potrošili smo ono što smo imali, i to je to. Onda je posle godinu dana prvo moja žena počela da radi u školi. Onda sam počeo da radim za jednog Hrvata sa mašinama gde počinje proizvodnja. Moj otac bi dobijao oko 250 evra od opštine Lipljan pošto je bio predstavnik Roma, tako da je bilo dobro. Onda je život počeo. Žena je radila, ja sam radio, otac je primao platu, bilo je dobro. Bolje nego sada. Jer sada samo moja žena radi, mi... onda je počelo, bilo je dobro.

**Anita Susuri:** Šta sada radite, kako živite?

**Memedalji Gradina:** Sada živimo od plate moje žene. Ova [kuća] je izgrađena, izgrađena je, ali sada sa njom ne možemo da uradimo ništa, ali šta ćemo? To je Božija volja, tako. Imamo dovoljno da jedemo i pijemo. Plata koju prima moja žena, penzija koju prima moja majka, moj sin je bolestan, kupujemo mu lekove od 120 evra. Zbog bolesti koji ima, ne možemo da ga ostavimo bez leka.

**Anita Susuri:** Koja bolest? Ako vam nije problem da mi kažete.

**Memedalji Gradina:** Nema razloga, Alah ga je takvim napravio. Bio je dobro do 17. godine, bio je najbolji učenik u razredu. Ali, kada je napunio 18, ruka je počela da mu se trese, onda i druga, skoro, neka vrsta paralize. Ali, *alhamdulillah*, stoji na dve noge, malo je bolestan...

**Anita Susuri:** Htela sam da se vratimo na odmor, zaboravila sam da vas pitam za Svetog Đorđa, znam da ga ovde svi slave.

**Memedalji Gradina:** Vidite, tada su Hrvati prvo slavili Svetog Đorđa, mi smo išli da ih posećujemo. Onda, nakon nedelju dana, mislim da je bila razlika u jednoj nedelji između njihovog Svetog Đorđa i našeg Svetog Đorđa, onda bi oni dolazili u posetu. Ali tada, Sveti Đorđe se nije slavio kod kuće, već bismo digli šator i pozvali goste, oni bi zvali nas, mi smo zvali njih. Sveti Đorđe je tada bio veliki praznik, ali kako nam je Bog dao pravdu, nadam se da ćemo zadržati tu pravdu. Ovde u Janjevu, samo dve ili tri romske kuće ga slave, ili ne? Ja ne slavim nijedan praznik pošto sam počeo da se molim pet puta dnevno, naravno. Slavim samo *Bajram*,<sup>8</sup> ništa više.

**Anita Susuri:** Kada ste slavili Svetog Đorđa, da li ste išli u bioskop ili negde drugde?

**Memedalji Gradina:** Ne, ne. Tamo, tamo bi dolazila muzika. Tokom dana je bila muzika, plesali bi i tako. Ali proslave, proslave kod kuće, ljudi bi dolazili kući.

---

<sup>8</sup> *Bajram* je turska reč za festival. Albanci slave *Ramadan Bajram*, što je isto kao Ramazan, i *Kurban Bajram*, dan žrtvovanja, dva meseca i deset dana nakon *Ramadan Bajrama*. Na dan Ramazana se ne posti.

**Anita Susuri:** Da li je bilo nekih priprema za taj dan?

**Memedalji Gradina:** Da, da, naravno, sekli bismo i kuvali srnetinu. Neko bi pravio roštilj, *fli*,<sup>9</sup> takve stvari. Naravno, bilo je priprema i odeća, kao *Bajram* sada. Sveti Đorđe, trošili bismo više novca. Ne bismo imali novca ni za cigarete sledećeg dana, i tako...

**Anita Susuri:** Da li imate nešto da dodate? Ako... neka uspomena ili nešto?

**Memedalji Gradina:** Pa, uspomena. Šta da kažem? Sećanje, kao što sam rekao, tada smo dobro živeli, ali moramo da prihvatimo kako stvari sada stoje. Imam neke prijatelje koji žele da počnu da praktikuju religiju. Kažem da je većina mojih prijatelja slepa i ne čuje, kraj je, pred vratima smo, samo što ne uđemo. Jer, vidite, nema poštovanja između oca i sina, niti bilo koga.

Kada sam bio mali, nisam ni smeo da kažem nekome ko bi me zamolio da mu kupim cigarete, "Ne, ne idem, ne mogu." Ne zato što bi me ošamarili, jer bi se to desilo, ali nisam smeo da idem kući ako kažu ocu. Uplašio bih se, čekao bih da otac zaspi, nakon toga bih ušao. Ako sad vidimo kakvo je poštovanje, skoro je smak sveta. Alah sprečava da se to dogodi zbog male dece, ona još ništa ne znaju.

**Anita Susuri:** Hvala vam na vašem vremenu.

---

<sup>9</sup> Tradicionalno jelo u albanskoj kuhinji koje se sastoji od slojeva nalik na palačinke pečenih na žaru žarom ispod poklopca.